

איפיוני המיעוטים בישראל בשנות ה-80

עמיהוד ישראלי

הנתונים הדמוגרפיים

מיעוטי ישראל מהווים תופעה דמוגרפית מרתקת ביותר, בראש ובראשונה מחמת הנתונים הכמותיים הייחודיים. עם הקמת המדינה, בשנת 1948, נאמד מספרם ב-156,000 נפש. האומדן לינואר 1987 הוא כ-790,000 נפש, הווה אומר, במשך 39 שנות המדינה הכפילו עצמם בני המיעוטים פי 5 לערך, וזהו נתון שאין לו תקדימים רבים, אף לא במזרח התיכון. לאורך כל התקופה, שהשתרעה משנת 1948 ועד

ומשקלם הנוכחי הנע בין 18%-17% מכלל אוכלוסייה המדינה בגבולותיה הרשמיים (עם מזרח-ירושלים והגולן וללא ישי"ע), צצה ועולה שאלת השאלות, והיא – מהם גורמי הגידול הדמוגרפי המדהים הזה? אין ספק, כי מדובר בשורה של גורמים, שגן הדין לדרגם ולשקללם. תחילה ראוי להשוות את מקדמי הגידול הדמוגרפי השנתי בין היהודים לבין המיעוטים, תוך כדי ציון חלקו של מאזן-ההגירה בגידול השנתי.

לוח 1 מלמד כי בשנים האחרונות (1983-1985), למרות הירידה

1. אחוז הגידול השנתי ומאזן-ההגירה

	יהודים		מיעוטים		כל התקופה
	% מאזן ההגירה מסך הגידול	% גידול שנתי (ממוצע גיאומטרי)	% מאזן ההגירה מסך הגידול	% גידול שנתי (ממוצע גיאומטרי)	
1948-1985	48.6	4.6	1.7	4	
1960-1948	68.9	8.3	0.1	3.3	
1971-1961	45.0	2.8	0.3	4.1	
1982-1972	25.1	2.1	2.1	3.7	
1985-1983	10.8	1.6	2.8	3.1	

שחלה באחוז הגידול השנתי של בני המיעוטים, עדיין היה אחוז זה גבוה כמעט פי 2 מן הנתון המקביל בקרב היהודים.

יתרה מזאת, למאזן-ההגירה (קרי העלייה ארצה) היה משקל אפסי בגידול הדמוגרפי של בני-המיעוטים – איפכא מסתברא בכל הנוגע לגידול הדמוגרפי היהודי, שהושגת רובו ככולו בשנים 1948-1971 על מאזן הגירה חיובי ביותר (עלייה גדולה). מכאן נובע כי התמעטות העלייה בשנות ה-70 וה-80 דלדלה תמורות את הגידול השנתי היהודי עד ל-1.6% (בין השנים 1983-1985). הגורמים העיקריים שניתן להצביע עליהם כמקדמי הגידול הדמוגרפי של המיעוטים, הינם כדלקמן:

א. סיפוח, קליטה ומתן לגיטימציה לערבים. בשנותיה

שנת 1985, היה הגידול השנתי הממוצע של מיעוטי ישראל כ-4%, רובו ככולו מיוחס לפרייהבטן, ורק מיעוטו (1.7% בלבד) כתוצאה ממאזן-הגירה. אצל היהודים, לעומת זאת, היווה אחוז הגידול השנתי בשנים 1948-1958 4.6%, היינו יותר מאשר אצל בני המיעוטים, אולם במקרה דגן היה זה גורם העלייה (מאזן-ההגירה חיובי בשיעור 48.6% מכלל הגידול השנתי הממוצע), שתרם לגידול הדמוגרפי היהודי.

נוכח הגידול המשמעותי ביותר במספרם של מיעוטי-ישראל

הגיאוגרף, ד"ר עמיהוד ישראלי, מרבה לפרסם בתחומו בארץ ובח"ל.

בקרב הערביות-הנוצריות, וגם כאן מוכח הקשר בין רמת חיים ורווחת-חיים (הכנסה ריאלית פנויה, רמת השכלה עירונית מובהקת, חתך תעסוקתי אופייני) לבין הדעיכה הדמוגרפית בשיעור של 54% ויותר (מ-4.6 לידות בממוצע ב-1960 ל-2.1 לידות בלבד ב-1985). יודגש, כי ממוצע הלידות לנוצריה ב-1985 (כאמור, 1.2) היה נמוך יותר בהשוואה ליהודיה (2.9). כצפוי, המוסלמיות והדרוזיות ממשיכות להוליד, חרף ירידתן בממוצע הלידות, שהוא עדיין גבוה פי 1.5-1.7 בהשוואה ליהודיות (4.9 לידות למוסלמיות ו-4.5 לדרוזיות).

ניתן איפוא לסכם סעיף זה תוך הדגשת הריבוי הטבעי הכולל של בני המיעוטים בישראל (2.82% ב-1985), שהוא עדיין גבוה, חרף דעיכת שיעורי הילודה, ואף עולה על ריבוי הטבעי במצרים, הנאמד ב-2.4% בלבד.
ג. גורמים סוציולוגיים ומסורתיים, המאפיינים עדיין רבדים נרחבים בחברת המיעוטים בישראל, ובמיוחד אמורים הדברים במוסלמים ובדרוזים. מביניהם יש להצביע על חולשת תודעת תכנון המשפחה, העומדת ביחס ישר לרמת ההשכלה, לפתיחות ולכוננות לקלוט ולעכל רעיונות חדשים. אין ספק, כי למצוות הדת יש עדיין חלק מכריע בקיום מסורת "פררורבו", וכן גם

הראשונות של המדינה (1952-1959) נקלטו ואוורחו כ-35,550 ערבים, רובם ככולם "מסתננים" וחלקם בני משפחות מתאחדות משני עברי "הקו הירוק". היה זה בבחינת מחווה של רצון טוב, שהופגן על-ידי ממשלת ישראל כלפי מדינות ערב. בהתחשב בסך אוכלוסית-המיעוטים באותה עת, הרי שהייתה זו תוספת נכבדה לאוכלוסית המיעוטים. ראוי להטעים, כי מחווה זו לא קירבה את השלום ואף לא קירבה לבנות. אירוע שונה היה, כמובן, איחוד ירושלים (1967), שהוסיף בשעתו כ-66,000 ערבים לתחומי המדינה, אך הללו לא אוורחו. ב-1985 נאמד מספרם בכ-128,300, היינו 20 שנות איחוד הבירה הכפילה עצמה האוכלוסיה הערבית במזרח-העיר, רובה ככולה (89%) מוסלמית.
ב. הריבוי הטבעי הגבוה, בעיקר אצל המוסלמים והדרוזים, המתבטא בשיעורי ילודה גבוהים עדיין ובשיעורי תמותת-תינוקות נמוכים מאוד כתוצאה משיפור השירותים הרפואיים ומערכת-התברואה בכללותה. עיון בלוח 2 מלמד גם על ההבדלים בין המיעוטים לדתותיהם.
מסתבר כצפוי, כי שיעורי הריבוי הטבעי הנקי נמצאו במגמת ירידה בקרב בני-המיעוטים למן המחצית השנייה של שנות ה-60. מגמה זו התמידה בשנות ה-80 (ב-2.8% — 1985, לעומת 4% ויותר ב-1960 וב-1970).

2. ממוצע לידות והריבוי הטבעי הנקי

	1985	1980	1970	1960
ריבוי טבעי נקי (%)				
מיעוטים	2.82	3.20	4.02	4.28
(יהודים)	(1.43)	(1.48)	(1.69)	(1.84)
ממוצע לידות לבת מיעוטים	4.4	5.4	7.7	8.0
כני"ל למוסלמיות	4.9	6.0	9.0	9.3
כני"ל לנוצריות	2.1	2.7	3.6	4.6
כני"ל לדרוזיות	4.5	6.1	7.5	7.9
(כני"ל ליהודיות)	(2.9)	(2.8)	(3.4)	(3.5)

לתחושת ההגנה העצמית האינסטינקטיבית של כל מיעוט בקרב רוב ניטרלי או עוין. קשה לשקלל את השפעתם של גורמים אלה על חברת המיעוטים בישראל, אולם דווקא המיעוט הערבי-נוצרי מדגים בדעיכתו הדמוגרפית את היפוכם של תנאים ושל גורמים אלה.

אין ספק כי קיים מתאם חיובי בין עליית רמת החיים (במובן הסוציולוגי) לבין ירידת שיעורי הריבוי הטבעי, ומתאם זה מקבל אימות וחיוק מסקר ממוצע הלידות של בנות המיעוטים, שירד מ-8 לידות-חי (ב-1960) ל-4.4 לידות-חי (ב-1985). באבחנה הפנימית הבין-עדית מודגשת הירידה הרבה בילודה, שחלה

3. שיעורי דעיכת הילודה בהשוואה בין-דתית

	שיעור הירידה באחוזים 1985 — 1955	ממוצע לידות ב-1985	ממוצע לידות ב-1955	
מוסלמיות	38.9%	4.86	7.96	
נוצריות	56.3%	2.12	4.85	
דרוזיות	32.1%	4.47	6.58	
(יהודיות)	(21.7%)	(2.85)	(3.64)	

יש קשר לעובדות הגילאיות. אך באותה מידה אפשר להניח, כי אין קשר מעין זה.

תכונות דמוגרפיות נוספות של מיעוטי ישראל יידונו להלן בסעיף המבנה העדתי. בינתיים כדאי להטעים את גודלן של **משפחות המיעוטים** ("משקרי-בית"). מסתבר, כי ב-37.1% מהסך הכולל של משפחות (900%114 ב-1985) היו יותר מ-7 נפשות במשפחה, לעומת 4.5% בלבד במיגזר היהודי. ההתפלגות הפנים-עדתית הראתה, כצפוי, משפחות גדולות במיוחד - 14 נפשות בקרב המוסלמים (42.4% מכלל אוכלוסית המשפחות) והדרוזים (36.5% כנ"ל), לעומת מיעוט משפחות גדולות אצל הנוצרים (20.1% בלבד). התופעה הזאת מתיישבת כהלכה עם נתוני הריבוי הטבעי, הגיל החציוני, תוחלת החיים וכו'. לפירוט נוסף עיין בלוח 4.

המבנה הדתי-עדתי

מיעוטי ישראל מתאפיינים בפיצול עדתי-דתי, כתוצאה ממסורת ארוכה של פילוגים הן באסלאם ויותר מכך בנצרות. דווקא העדה המוסלמית-סוניית מהווה גורם מונוליתי ומכריע מבחינה כמותית בתחומי ישראל. הריסיסים המוסלמיים האחרים הינם חסרי משקל. הנוצרים, לעומת זאת, מפולגים כמעט למלוא הספקטרום הכיתתי שלהם, והיתה קיימת אי-וודאות לגבי נתוני סיווגם הכיתתי, לפחות עד למפקד בשנת 1983. כלל המיעוטים, על עדותיהם ודתותיהם, פיתחו מערכות ארגוניות עצמאיות למדי, שהן פרי פרוסי "מילת" (העדה הלאומית) מהתקופה העותומנית, גם כתוצאה מהתערבות מעצמות המערב הנוצריות. העדות ביססו במרוצת הזמנים אוטונומיה שיפוטית בנושאי אישות, מימסד דתי והקדשים, וזאת תוך כדי הישענות על המסורת המוסלמית, שגילתה סובלנות כלפי האמונות המונותאיסטיות ("אהל א-דמה" - עדת חסות). חוקי מדינת ישראל העניקו גושפנקא חוקית לשיפוט הדתי, שעה שבמצרים, למשל, בוטלו כליל בתירהדין המוסלמיים עוד בפרוס שנת 1956

בעקבות הריבוי הטבעי והגידול הדמוגרפי הגבוהים ניכרות באוכלוסיות המיעוטים מספר תופעות דמוגרפיות, שהן פועל יוצא של הנתונים דלעיל: בראש ובראשונה, **פירמידת הגילים עדיין מוטה כלפי מטה**, היינו רבדי-הגילאים הצעירים מהווים את רוב מניינה של אוכלוסית המיעוטים. דיינו באזכור הרובד הגילאי התחתון, 0-14, כדי להיווכח, שב-25 השנים האחרונות נכללו בו 46%-44% מכלל בני המיעוטים. ביתר פירוט (ובסוגריים הנתונים המקבילים למיגזר היהודי): ב-1960 - 45.6% (35.1%); ב-1970 - 49.7% (30.1%); ב-1980 - 47.4% (30.4%). במלים אחרות מדובר, למעשה, באוכלוסיה צעירה, ילדים ונערים, המהווה כמעט מחצית מכלל אוכלוסית המיעוטים. בניגוד לכך, בקרב המיגזר היהודי ישנה הטיה לעבר רבדים גילאיים מבוגרים יותר. כך, למשל, בשנת 1985 כלל הרובד הגילמלאי (גילאי +65) של בני המיעוטים רק 3.2% מכלל אוכלוסיה זו לעומת 10.1% במיגזר היהודי (היינו כ-350,200 נפש!) זאת ועוד: המבנה הגילאי של אוכלוסיית המיעוטים משפיע גם על **הגיל החציוני** הנמוך. להלן הנתונים ל-1985: הגיל החציוני של המוסלמים היה 15.9 שנים; הדרוזים - 16.9; הנוצרים - 24.2; ואילו היהודים - 27.2 שנים. הארכה ניכרת של תוחלת החיים אף היא מאותות זמנו בקרב בני המיעוטים. גילאי 69-72 אינם עוד חזון לא-נפרץ אצל מיעוטי ישראל - לעומת גילאי 54-52 בקרב אחיהם בישיע ובירדן. פריצת מחסום **שנת ה-75** לחייהם מאפיינת את מיעוטי ישראל, כדלקמן (הנתונים לשנת 1985): נוצרים - 2.4% מכלל בני העדה; דרוזים - 1.5%; ולהשוואה יהודים - 3.9%

מן הראוי להטעים, כי בהתחשב בפירמידת-הגילאים של אוכלוסית המיעוטים, הרי שכבר בשנת 1971 היו כ-2/3 מאוכלוסיה זו ילידי מדינת ישראל. ב-1985, למעלה מ-3/4 מבני המיעוטים היו כאלה שנולדו בתקופת המדינה ולא ידעו שלטון ריבוני אחר. עובדה פשוטה זו יכולה היתה ליצור השלכות פוליטיות והינוכיות מופלגות בחשיבותן, אך ספק רב אם אלה, אכן, הטביעו חותמן. יתכן, שלפאסיביות הניטרלית של ערביי ישראל, מול ההתמודדויות האלימות של המדינה עם שכנותיה,

4. גודל המשפחות (משקי הבית) ב-1985

	נפשות במשפחה							סי"ה באחוזים	סי"ה באלפים	
	7	6	5	4	3	2	1			
יהודים	4.5	6.2	15.2	19.7	14.3	23.6	16.5	100	1036.7	
מיעוטים	37.1	13.2	13.5	11.3	10.3	8.6	5.9	100	114.9	
מוסלמים	42.4	12.2	11.3	11.0	10.2	7.4	5.6	100	79.3	
נוצרים	20.1	18.2	20.1	11.6	8.4	14.0	7.6	100	24.0	
דרוזים	36.5	10.1	14.3	13.2	15.3	5.6	4.9	100	11.6	
מיעוטים:										
מספר ילדים										
עד גיל 17	22.9	14.4	17.6	17.5	14.6	8.3	4.6	100	329.8	
יהודים:										
כנ"ל	3.0	2.9	5.3	13.9	13.1	31.6	12.1	100	1,193.2	

86.5% מכלל בני המיעוטים (638,000 אלף נפש). כאן המקום להטעים. כי על אף העלייה המרשימה אין מדובר בתהליך של עיור מואץ, שכן חלק מהגידול נובע מהגדרות מינהליות, הדנות

בהשוואה כמותית בין-עדתית לאורך 36 שנותיה הראשונות של המדינה מתבלטת ההשתנות במאזן הפנימי, המשקפת במיוחד את הדעיכה הדמוגרפית של הנוצרים, על כל כיתותיהם (לוח 5).

5. השתנות המאזן הבין-עדתי

1985		1949		
באחוזים	במספרים	באחוזים	במספרים	
76.9	559,700	70.3	115,000	מוסלמים
13.5	89,200	20.8	34,000	נוצרים
9.6	70,000	8.9	14,500	דרוזים (ואחרים)
סייה				
17.3	727,900	13.6	163,500	% מכל האוכלוסיה

באבחונים של ישובים ושל אוכלוסיות עירוניים. מכל מקום, כבר בשנת 1973 הוגדרה מחצית מאוכלוסית מיעוטי ישראל כאוכלוסיה עירונית, והפער האחוזי ניכר היטב כשמשווים את הנתונים המקבילים משיי"ע או את נתוני מיעוטי ישראל מ-1961, המצביעים על כרבע בלבד של עירוניים. הגורמים לגידול האוכלוסיה העירונית בכלל והאוכלוסיה הנוצרית בפרט ייזונו בנפרד. תופעה היסטורית נוספת נוגעת ל**דמת-ההשכלה הנוצרית**, שהיתה גבוהה יותר בהשוואה לשאר בני המיעוטים. על כך אין לתמוה, שכן הנוצרים הערבים מילאו כבר בשלהי התקופה העות'מנית את תפקידי הגישור והתיווך של תרבות המערב בלונט. איפיון זה רלוונטי, כמובן, גם לנוצרי לבנון, מצרים וסוריה. מבחינת נתוני יודעי קראו-וכתוב ב-1961 בלטו ההבדלים כדלקמן: הנוצרים – 76%, הדרוזים – 50%, ואילו המוסלמים – 38%. נתונים אלה עברו מהפך עד שנת 1985, כשקריטריון הבדיקה הוא שיעורי הלומדים בבתי"ס בגילאי 6-13. התוצאות היו 98.4% אצל הנוצרים, 97.8% אצל הדרוזים ו-93.8% בקרב המוסלמים (עיי' בלוח 6).

אם בגילאי החינוך היסודי (6-13) ניטשטשו במידה רבה

ההבדלים הבין-עדתיים בקרב המיעוטים נדונו לעיל בין התכונות הדמוגרפיות, וכאמור, הללו מצביעות במיוחד על הדעיכה הדמוגרפית של הכיתות הנוצריות, שמשקלן הכולל ירד מ-20.8% ב-1949 ל-13.5% בלבד בשנת 1985 מתוך כלל אוכלוסית המיעוטים. נוסף לכך מצויים ניגזרות ואינדיקטורים אחרים לתופעה הזאת, כגון **מובהקות היסוד העירוני בקרב הנוצרים** דווקא, וזוהי, כמובן, תופעה נמשכת מתקופת המנדט הבריטי, ואולי עוד לפני כן. במפקד 1961 נאמדו שיעורי העירוניות הנוצרית ב-60% מכלל בני העדה, לעומת 17% בקרב המוסלמים ו-9% בלבד בקרב הדרוזים. באותה שנה היוו הנוצרים מרכיב חשוב ביותר בשתי ערי-המיעוטים בישראל: כמחצית מאוכלוסית נצרת וכ-45% מאוכלוסית שפרעם. אולם ב-25 השנים הבאות מיטשטשים והולכים הבדלים אלה מחמת עליית המרכיב הדמוגרפי העירוני בכלל אוכלוסית המיעוטים. תוספת גדולה של מוסלמים עירוניים (ב-1967 כ-87% מכלל האוכלוסיה המזרח-ירושלמית) נכנסה לסטטיסטיקה הישראלית מאז איחוד ירושלים. מסתבר איפוא, שאם בשנת 1948 הגיעה אוכלוסית המיעוטים העירונית (368,000 נפש) ל-23.6% בלבד מכלל בני המיעוטים, הרי שבשנת 1985 כבר היוו האוכלוסין העירוניים

6. שיעורי הלומדים במיגור המיעוטים בגילאי 6-17 (באחוזים)

השנה	גילאי 6-13			
	1984/5	1981/2	1979/80	1987/7
מוסלמים	93.8	93.2	93.4	91.5
נוצרים	98.4	98.4	98.5	97.9
דרוזים	97.8	97.8	97.9	94.3
השנה: 1984/5	מזה: בחינוך העליסודי		גילאי 14-17	גילאי 6-13
מוסלמים			54.7	93.8
נוצרים			76.5	98.4
דרוזים			58.6	97.8

מסוים במשקלן של שלוש הכיתות הגדולות: היוונים-קתוליים (28.3%), היוונים-האורתודוכסים (27%) והלטיניים (22.2%). קשה לדעת, אם אכן חלה תמורה של ממש במאזן הפנימי של נוצריי ישראל, שכן היוונים-האורתודוכסים נחשבו בשלהי תקופת המנדט קבוצה הגדולה ביותר מכלל נוצריי ארץ ישראל המנדטורית, ונאמדו ביותר מ-40%.

במפקד 1961 הם שמרו עדיין על אותו משקל יחסי כבתקופת המנדט (42%), ועל כן קשה להניח, שתוך עשרים ושתיים שנים בלבד (1961-1983) איבדו את בכורתם. כאמור, יש לתלות את הקולר, קרוב לוודאי, בליקויי ההגדרה הדתית העצמית. אולם בסיכומו של דבר, העובדה הקובעת מתייחסת לירידת משקלן הכולל של כלל הכיתות הנוצריות ל-13.5% מאוכלוסית המיעוטים ב-1985, לעומת משקלן הניכר ב-1949 כדי 20.8% מבני המיעוטים. כן ראוי לציין, כי למעלה מ-90% מכלל הנוצרים הם ממוצא ערבי.

המערך הגיאוגרפי והיישובי

מבחינה גיאוגרפית פרוסים מיעוטי ישראל ב-4 רצועות (א) מרחביה, שהשתרעו תמיד בסמיכות לגבולותיה של ישראל, ולריכוזי ערבים אחרים, הן לפני מלחמת ששת הימים והן לאחריה. הרצועות הן: הגליל הפנימי והצפוני; שוליה-השומרון, למן עמק-עירון ועד ל"משולש-הקטן" ודרומה יותר; והנגב הצפוני

ההבדלים הפנים-עדתיים, הרי שבחיטך ההמשך, ובמיוחד במערכת העל-יסודית (גילאי 14-17) עדיין בולט הפער לטובת הנוצרים (80.7% מהגילאים ממשכיכים בלימודיהם, ר-76.5% מכלל הלומדים משהייכים למערכת העל-יסודית). במקביל יש לציין את העלייה המשמעותית בשיעורי הסטודנטים מכל בני המיעוטים באוניברסיטאות, יחסית לרובדים הגילאיים (בסוגריים הנתונים ליהודים): מגילאי 20-24 למדו באוניברסיטאות ב-1984/5 - 3% מכלל אותם גילאים (לעומת 8.9% אצל היהודים). ברובד הגילאי 25-27 היו הנתונים 1% בקרב המיעוטים (לעומת 6.2% ברובד היהודי), ואילו בגילאי 20-29 - 2.1% (לעומת 7.6%). הן באחוזים והן במספרים מוחלטים היתה זו עלייה מרשימה למיגור המיעוטים בנתוני מחצית שנות ה-80.

תופעה נוספת, שהבליטה את הנוצרים בהשוואה למיעוטים האחרים, נגעה לגיל הנישואין ולעקומת הגירושין. נתוני 1961 הראו, כי 14% מהמוסלמים והדרוזים נישאו עד גיל 17, לעומת 2.6% בלבד אצל הנוצרים. הוא הדין במין החלש: עד גיל 15 נישאו 22.8% מכלל הכלות המוסלמיות, 20.7% מהדרוזיות ורק 11.8% מהכלות הנוצריות. מנתונים אלה לשנת 1961 התבקשה, כמובן, השלכה ישירה על טווח הפריון ושיעורי הלידות. את המכלול הזה משלימים גם הנתונים של הגיל הממוצע והחציוני של החתנים ב-15 השנים האחרונות (עיין בלוח 7).

7. הגיל הממוצע והחציוני של החתנים בשנים 1970 - 1985

הגיל	1970	1980	1985
מוסלמים חציוני ממוצע	24.3	23.7	23.9
	25.4	24.9	25.3
נוצרים חציוני ממוצע	27.5	27.0	27.5
	28.6	28.5	28.9
דרוזים חציוני ממוצע	22.7	21.6	22.3
	23.9	22.6	23.1

(בעיקר הבדוים); הריכוז העירוני של ירושלים המזרחית ובנותיה.

התפלגות אוכלוסית המיעוטים לפי החלוקה המינהלית (מחוזות ונפות) מצביעה על תופעת קבע. הריכוז הגדול הוא במחוז הצפון (הכולל את נפות עכו, יזרעאל, כנרת וצפת), בשיעור 47.5% מכלל בני המיעוטים בשנת 1985 וכ-50.3% מכלל אוכלוסית המחוז. כבר בשלהי שנת 1970 תפס מחוז הצפון כ-45% מכלל אוכלוסית המיעוטים. התמונה ההתפלגותית מוצגת במלואה בלוח 8.

עד מחצית שנות ה-70 התקיים רצף טריטוריאלי-ערבי מהיר נצרת בדרום ועד לגבול לבנון על פני יותר ממיליון דונם. בשלוש נפות היו בני המיעוטים, כבר בשנת 1985, רוב מוחלט, כדלקמן: בנפת עכו - 192,000 נפש (מתוך 298,600), היינו 64.3% מכלל אוכלוסית הנפה; בנפת יזרעאל - 126,500 נפש (מתוך 249,700), כלומר 50.7%; בנפת הגולן היו 13,700 דרוזים רוב של 61.2%

הגיל החציוני והממוצע הצעיר ביותר נרשם בקרב הדרוזים לאורך כל התקופה, וכצפוי היו אלה החתנים הנוצריים "המבוגרים" ביותר. בסיכום לשנת 1985 הרי שאחוז הנישאים עד גיל 19 היה כדלקמן (לפי המקור ללוח 7): דרוזים - 26.5%, מוסלמים - 9.8%, נוצרים - 1.1% (וייהודים - 1.7%). בעקומת הגירושין לא ניכרו פערים מהותיים, וכבר בשנת 1970 נרשמו נתונים נמוכים ודומים למוסלמים (0.6%) ולדרוזים (0.5%), ואילו לנוצרים - 0.1% בלבד.

בנושא הסיווג הכיתתי הפנימי של בני העדה הנוצרית בישראל שררה אי בהירות ניכרת מחמת קשיי ההגדרה העצמית של השיוך הכיתתי במפקד 1961. עיבוד נתוני מפקד זה לשנת 1971 והתפלגותו על כ-77,000 נוצרים בשנה זו הראו על רוב ניכר (42%) לעדה היוונית-קתולית, כשאחריה צעדו במרחק ניכר היוונים-האורתודוכסים (32%), הלטיניים (15%) והמארוניים (6%). מפקד 1983 שינה לחלוטין את תמונת ההתפלגות הפנימית של הנוצרים בישראל, כאשר הסך הכולל עמד על 78,359 נפש, וניכר איזון

8. התפלגות המיעוטים לפי מחוזות ונפות, 1985 (באחוזים)

המחוז	ירושלים	הצפון	חיפה	המרכז	ת"א	הדרום	נפת עכו	נפת יזרעאל
סייה – 100 (749,000)	17.9	47.6	15.9	9.6	1.6	7.5	25.6	16.9

המרחב הגיאוגרפי השלישי כולל את צפון הנגב ואת השפלה הדרומית, ומרבית אוכלוסיו הינם בדווים המצויים בעיצומם של תהליכי ייצוב וקבוע. בשלהי תקופת המנדט דובר ב-8 מטות שבטיים (פדרציות), שכללו 59 שבטים עם כ-65,750 נפש. שלושת המטות הגדולים היו תראבין (מערב בקעת באר-שבע), תיאאה (מרכז בקעת באר-שבע ובקעת ערד) ועזאמה (מרכז הנגב). לאחר הקמת המדינה נקטעו מרחבי הנדידה של שבטים רבים, ו"הקו הירוק" חסם את חופש התנועה. סך כל שבטי הבדווים בישראל (לפני מלחמת ששת-הימים) נקבע ל-18 שבטים לא שלמים ואומדניהם נעו כדלקמן: ב-1961 – 30,800 נפש, ב-1978 – 43,100, ב-1983 – 40,200, ב-1984 – 42,600 וב-1985 – 42,800 (ומהם 37,000 בדווים, המשמרים עדיין מרבית תכונותיהם). תפוצת הבדווים בישראל פרוסה על פני כמיליון דונם, המשתרעים במעין חציסהר מזרחית לציר שובל-באר-שבע-מסעף-הנגב. איפיוניהם הגיאוגרפיים של מרחבי-התפוצה מצביעים על בקעת באר-שבע-ערד, המווה אגו ניקוז ארטי, אשר מצוי ממש בגבול האקלימי שבין החבל היס-תיכוני לבין החבל הצחיח-למחצה, היינו בגבול התחתון ביותר, שנו עדיין אפשרית חקלאות-בעל לפרקים; איזור שובל, צפונה יותר, מצוי כבר מחוץ לתחום החבל הצחיח-למחצה, אך עדיין בתחומי ההסתברות הגבוהה של בצורות אקלימיות ובצורות חקלאיות. האקולוגיה של שני המרחבים הללו מתאימה לנוודות בטווחים מוגבלים ובזמנים קצרים, כשעבודת האדמה, ויותר מכך עבודות-חוץ, הינן ענפים משלימים חשובים. על רקע זה מובנת תופעת "ההתנחלות" הבדווית, שקיבלה הכוונה ותאוצה כבר משלהי שנות ה-60', ותגברה מאז פינוי סיני. בין הגורמים שראוי לאזכרם כמקדמי ההתנחלות נציין: א. צמצום שטחי-הנדידה בעקבות קווי-רדיוס ("הקו הירוק" מ-1949); ב. נטחנות המורגשת של השלטון המרכזי היציב (הן בארצות ערב והן בישראל) ויתרונו הטכנולוגי-צבאי-מינהלי על פני הבדווים; ג. פיתוחו התחבורתי והכלכלי של הנגב והחלפת "ספינת המדבר" בג'יפ ובטנדר, הקמת מפעלי פיתוח תעשייתיים וייסוד הערים החדשות יחסית (באר-שבע, דימונה וערד). ד. שכירות הבצורות למיניהן ופגיעות-המקנה. 30%-40% לפחות מכלל המפרנסים הבדווים מועסקים בעבודות-חוץ אזרחיות, וכאמור, היה זה ענף חשוב גם בתקופת המנדט. ה. חלק מסוים מהבדווים משרת כצה"ל ובזרועות-הבטחון. ו. נטיגת צה"ל מסיני לנגב, בניו שדות-התעופה החדשים ומתקנים צבאיים אחרים והקצאת שטחי אימונים ואש – כל אלה הצריכו חלוקת יעדים מדוקדקת של השטחים הקיימים בין הרשויות הצבאיות לבין הרשויות האזרחיות למיניהן, ותכיפות יישוב הבדווים גברה במקביל. כך הוקמו איפוא מספר עיירות בדוויות, כגון כסיפה, לאוקיה (מ-1968), תל-שבע (מ-1969), ערוער ורהט ב-1985 (שהיא העיירה הבדווית הגדולה ביותר בישראל, 14,500 נפש, והשביעית מכלל

מחוז אוכלוסיה בת 22,400 נפש. ראוי לציין כי גם בתת-נפה הרי יהודה (מחוז ירושלים) מנו בני המיעוטים 134,100 נפש והיוו 27.8% מכלל האוכלוסיה בתחום הני"ל.

בתחום מחוז-הצפון מצויות גם שתי ערי המיעוטים הוותיקות – נצרת ושפרעם – בעלות האוכלוסיה המעורבת מבחינה דתית וכיתתית. שפרעם נחשבת ל"משולש-הדתות" של ישראל (מוסלמים, נוצרים ודרוזים בשיעורים מאוזנים למדי). הוא הדין במספר ניכר של כפרים בגליל, הניתנים להגדרה כבעלי "אוכלוסיה מעורבת", כגון מעיאר, אראמה (רמה), פקיעין וכפר-סיף. 25 פלגי שבטים בדויים, שמונו למעלה מ-10,500 נפש ב-1970, יושבו בעיירות, מהן ותיקות ומהן חדשות יותר, כגון ביר-מכסור (על כביש צומת נטופה-שפרעם), מרכז-צלמון, זרזיר (ליד בית-לחם הגלילית), רומת אל-הב, ערב-שבלי (ליד התבור) ובסמת טבעון. השבטים העיקריים שהתנחלו הם זבידאת ואיסעדייה (בבסמת-טבעון) ואלחגיראת (בביר מכסור ובנותיה), וכן ערב אל-הב (ששיתפו פעולה עם הפלמ"ח).

אותו רצף טריטוריאלי בגליל הפנימי ומשמעויותיו הבטחוניות הולידו בשעתו את התוכנית ליהוד הגליל ולשמירת קרקע בת 600,000 דונם בבעלות המדינה. השלב הראשון בתוכנית זו התבטא בייסוד כרמיאל (1963), ואילו השלב הנוכחי עומד בסימן עיבוי המיציפים והפיכתם ליישובים קהילתיים.

בניגוד למחוז-הצפון, שבו מתגלית הנוכחות המסיבית במרחב של אוכלוסית המיעוטים, הרי שבשולי השומרון שונים הם פני הדברים. רצועה דמוגרפית זו, למן עמק-עירון ואוס-אל-פחם בצפון ועד לכפר-קאסם בדרום, עמדה בסימן הניתוק המדיני והכלכלי הממושך (1949-1967) מעיירות השוליים שבשומרון, שנותרו בתחום ירדן, היינו מגינן, מטול-כרם ומקלקליה. הרצועה הישראלית הזאת משתייכת לנפת-חדרה (במחוז חיפה), ולנפות השרון ופתח-תקווה (במחוז המרכז). היא שונה מהמרחב הגלילי בכמה וכמה מובנים: ראשית, ברצועה זו לא היתה עיר ערבית מרכזית המקבילה לנצרת, שכן היישובים הכפריים במרחב זה שימשו חלק מעורף חקלאי לאותן עיירות שוליים שבשומרון. לאחרונה (בשנת 1986) קיבלה אוס-אל-פחם 22,000 תושב (ב-1985) מעמד של עיר, לאחר תחרות סמויה עם טייבה (18,400 תושב ב-1985). שתיחן מצויות בקצות הרצועה הדמוגרפית הני"ל ולא במרכזה. יש להטעים כי בשתיחן רב יותר מספר התושבים בהשוואה לשפרעם הגלילית (18,400 נפש ב-1985), שזכתה למעמד עירוני משכבר הימים. שנית, רוב מוחלט מאוכלוסי רצועה זו הם מוסלמים-סוניים, בניגוד לגיוון העדתי-דתי בקרב מיעוטי הגליל. שלישית, הקרבה הגיאוגרפית של רצועה זו ל"לב-המדינה" (גוש דן) ומיקומה בשפלה נוחה (השרון-המזרחי) קידמו ותימרצו את פיתוחה הן בחקלאות שלחן מתוכמת, הן בנינו משופר והן בשירותי-תשתית ובמספר מאפייני עיור מזורז, כולל ריבוי עבודות חוץ.

הגברים 144,000 מתוך 171,000, כלומר - 67.4%. חלה, אם כן, ירידה יחסית במשקל הגברים בכוח העבודה. אך חלקם המכריע עדיין נשמר. כיוון שבכוח העבודה האזרחי חלה עלייה איטית רצופה, ניתן לקבוע כי שיעורי השתתפות הנשים השתפרו באורח איטי מאוד. במבט כללי ניכר ההבדל בהשוואה למיגור היהודי, היינו בהתייחסות אחוזית לצרכי השוואה, עדיין קטן יחסית כוח העבודה במיגור המיעוטים. שתיים הן הסיבות לכך: ראשית, פירמידת הגילים במיגור המיעוטים מוטית, כזכור, כלפי מטה, וגילאי 14-0, שהם מחוץ לכוח העבודה, תפסו ב-1985 44.1% מכלל הגילאים (לעומת 30% בלבד במיגור היהודי). שנית, השתתפות הנשים בכוח העבודה, במיוחד המוסלמיות והדרוזיות, היתה עדיין זעומה. אמנם צריך גם לציין כי חלק קטן מכוח העבודה בקרב המיעוטים משתייך לגילאי 65+ (גימלאים), בניגוד למיגור היהודי, אך אין בפרט זה כדי לשנות את התמונה בכללותה. אם מתייחסים לגילאי 14-24 מסתבר, כי מרובד גילאי זה האחוז המשותף לכוח העבודה במיגור המיעוטים גבוה יותר במשקלו האחוזי בהשוואה למיגור היהודי. תופעה זו מוסברת לאור השתתפות נמוכה של גילאי-מיעוטים אלה בלימודים תיכוניים ועל-תיכוניים, מחד גיסא, והשתתפות היהודים גילאי 18-21 בשירות חובה בצה"ל, מאידך. זאת ועוד, אצל הנוצרים (48.1%, ומזה - 70.1% גברים), ונמוך במיוחד אצל הדרוזים (34.4%, ומזה - 57.1% גברים). נתונים אלה מתייחסים לשנת 1985, אבל הפערים הללו התקיימו גם קודם לכן.

מניתוח תעסוקת בני המיעוטים בחתך ההיסטורי נלמדות הקביעות הבאות:

- בשנים 1966-1953 החלה להתפתח מגמת המעבר לתעסוקות בלתי חקלאיות מחוץ לכפרי המגורים. כמו כן הסתמנה עלייה בשיעורי העובדים השכירים, במיוחד ב"משולש הקטן" ופחות בגליל ההררי.
- בשנים 1966-1963 חלה תעסוקה מלאה במשק המדינה. הורגש ביקוש חריף לכוח עבודה מקצועי למחצה. נרשמה

יישובי המיעוטים במדינה).

מזרח-ירושלים מהווה ריכוז ערבי צפוף מאוד ובעיה כשלעצמה. בסוף תקופת-המנדט נמנו ביו"ש 9 ערים בלבד: ירושלים - 39,400 נפש, חברון - 23,250, שכם - 23,250, והשאר עם פחות מרבבת תושבים בכל אחת. סך האוכלוסייה הכוללת ביו"ש ב-1945/6 - 1945 - כולל מזרח ירושלים - לא עלה על 160,000 תושב. בשנת 1967 השתנתה התמונה: מנו 11 ערים עם כ-220,000 תושב, כשהשתיים הנוספות היו קלקיליה ואל-בירה. הגידול העירוני נאמד ב-38% לעומת הגידול הכפרי - כ-50%. בנייתן סולם הדירוג של הגידול העירוני הסתבר, כי מזרח ירושלים לא גדלה בהרבה, יחסית לערים האחרות. עודפי אוכלוסיה התגוררו, בין השאר, בראמאללה, באל-בירה וכן בכפרים, שועפאט ואל-עזרייה, שהפכו ל"ישובי-מיגלשי" אופייניים. גידולה של ראמאללה, למשל, בשיעור שיא של 140%, בא במידה רבה על חשבון מזרח ירושלים. מכל מקום, עד לאיחוד ירושלים-רבתי לא היו המיעוטים בנפת ירושלים כולה יותר מ-4,800 נפש, שהתגוררו ב-5 ישובים, ובראשם בבית צפאפא. מיוני 1967 ואילך נוספו לשטח הריבוני הישראלי כ-66,000 ערבים, כשהחתך הדתי שלהם הצביע על 82.4% מוסלמים לעומת 16.8% נוצרים בני כל הכיתות. ב-1979 גדל מספרם לכ-117,000 והנתון הרשמי ב-1985 הצביע על 128,300 נפש. האומדן לינואר 1987 עומד על כ-140,000 נפש, אך יש להדגיש, כי אוכלוסין אלה שומרים על דרכוניהם ועל אזרחותם הירדנית. הגידול הניל מיוחס, בחלקו לנהירת מועסקים בענפי הבנייה מיו"ש, נוכח התחרות הפוליטית-דמוגרפית בין היהודים לבין הערבים בבניי שכונות לירושלים ובקביעת צביונה לעתיד לבוא.

התמורות בתעסוקה

עיון בלוח 9 מלמד על איפיוני כוח העבודה האזרחי של בני המיעוטים בישראל. התופעה הבולטת ביותר נוגעת, כמובן, לחלקו המכריע של כוח העבודה הגברי במכלול. בשנות ה-80 נע כוח העבודה הכולל באוכלוסית המיעוטים בין 38%-40%. בין השנים 1970-1955 הגיע שיעור כוח העבודה ל-40%-45%, ואצל הגברים ל-75%-78% מכלל כוח העבודה. בשנת 1985 היו

9. המיעוטים בכוח העבודה האזרחי

	1985 (גברים)	1985	1984	1983	1982
ס"ה (אלפים) בכוח העבודה האזרחי (אלפים)	213.8	428.0	411.3	394.6	379.5
אחוז כוח העבודה מהאוכלוסייה בגילאי 14+ אחוז הבלתי מועסקים בכוח העבודה	144.1	171.0	158.9	151.9	146.7
	67.4	40.0	38.6	38.5	38.7
	10.4	9.5	6.6	5.5	6.3

ובעיקר עובדי החוץ שבו, הושפעו במישרין מן התנודות בביקושים ומאי-יציבות המשק. התמורה הבולטת ביותר בחתך התעסוקתי היא המעבר לתעסוקות בלתי חקלאיות. החקלאות כענף ראשי באמצע שנות ה-50, עם רוב מוחלט של מועסקים, ירדה למקום הרביעי באמצע שנות-80, עם עשירית בלבד מכלל המועסקים, וזאת לעומת 22%-23 מועסקי חקלאות ביו"ש (1983-1985), ו-18%-20 כנ"ל בחבל עזה, או לעומת מחצית מהמועסקים במצרים (1983), כ-40 באיראן (1984) וכ-60 בתורכיה (1984).

המעבר של בני המיעוטים בישראל לתעסוקות בלתי חקלאיות נבע מהסיבות הבאות: ביטול המימשל הצבאי וחסול הגבלות-התנועה; התחזקות הלחצים הדמוגרפיים בכפרים עקב עליית הריבוי הטבעי והגידול הדמוגרפי המוחלט והארכת תוחלת החיים; ריבוי הלחצים על הקרקעות לבינוי-מגורים וירידה בהיקף הקרקעות הכפריות וכן העדר בנייה לגובה; ירידה יחסית מתמדת ברמת הרווחיות של החקלאות בכלל וחקלאות הבעל בפרט; מיעוט מקורות תעסוקה בלתי-חקלאיים בכפרים עצמם; מיעוט שירותי התשתית למיניהם וצמצום ניכר של יוזמות פיתוח מקומיות; העדפת תעסוקות אחרות, שתשלומיהן מוענקים במוזמנים ובפרקי זמן קצובים; הגיאות הכלכלית והביקושים הגבוהים לידיים עובדות, במיוחד לאחרי שנת 1967; התפתחות התשתית התחבורתית, שיפור הנגישות, ריבוי כלי הרכב וקלות הגישה למוקדי תעסוקה חיצוניים בטווחי זמן ומרחק קצרים וכן ריבוי אפשרויות ההתמקצעות והלימוד במסגרות ממשלתיות וציבוריות.

את דעיכת החקלאות כענף תעסוקתי ניתן לאפיין כדלקמן (עיין בלוח 10): מ-58% מכלל המועסקים ב-1954 ירדה ל-28%-38 בשנות ה-60 (1961-1969) ולהלן - ירדה מ-27% בשנת 1970 לפחות מ-20% בהמשך שנות ה-70. בשנות ה-80 דעך, כאמור, הענף לכ-10% בלבד מכלל המועסקים. דא עקא שלא מדובר רק בירידה בנתונים יחסיים אלא גם במספרים מוחלטים (עיין בלוח 11).

לגורמי ירידת מספר המועסקים בחקלאות ניתן לצרף גם

עלייה בהכנסות הריאליות הפנויות, וכתוצאה מכך חלה אינטנסיפיקציה חקלאית בכפרים, הוגברה תנועת הבינוי למגורים על קרקע חקלאית בעבר הקרוב, ועלתה רמת הדיור ורווחתו. במקביל לתופעות אלה התרחב הפער בין רמת החיים האינדיבידואלית המשתפרת בכפרים לבין נחשלות פיתוחם של שירותי התשתית הכפריים. גם האינטנסיפיקציה בחקלאות לא היתה אחידה מבחינה גיאוגרפית: היא הורגשה במיוחד ב"משולש הקטן" ובכפרי הבקעות, ולא ניכרה כמעט בחלקים ההרריים של הגליל. באזורים אלה לא נרשם מתאם מובהק בין גידול שיעורי עבודות החוץ ועליית ההכנסות הריאליות לבין הקידום החקלאי.

3. בשנים 1966-1967 פרץ המיתון הכלכלי, שהיה כרוך במיגור המיעוטים בצמצום התעסוקה ובפגיעה עיקרית בעובדי החוץ, רובם ככולם פועלים פשוטים, ניידים ומקצועיים למחצה. הללו חזרו ונקלטו בכפרים, תוך כדי הרחבת מימדי האבטלה הסמויה. "הקליטה" התאפשרה מחמת אופייה היציב והמסורתי של החקלאות (כולל חקלאות הבעל). מכאן גם ההסבר החלקי להתחזקות הזיקה הכפרית ולהעתקת המגורים לערי התעסוקה היהודית.

4. השנים 1967-1973 עמדו בסימן גיאות כלכלית וביקוש גבוה לכוח עבודה. כתוצאה מכך חלה האצה נמרצת של כל התהליכים שנסקרו לעיל (בתקופה 1963-1966, תוך כדי נסיגת החקלאות בחתך התעסוקתי, ריבוי עבודות החוץ ועליית ענפי הבינוי וענפי-השירותים. בדיעבד התבצע מהפך מודרג לאורך כל הסיווג התעסוקתי של בני המיעוטים.

5. משנת 1974 ואילך. בשלב הראשון, 1974-1980, התבלטו "שבע השנים הרעות", שהיו פרי משבר האנרגיה העולמי והאינפלציה הגואה. שיעורי המובטלים בישראל, הן במיגור הכללי והן במיגור המיעוטים, היו נמוכים יחסית לנתוני האבטלה במערב-אירופה. בשלב השני, 1980-1985, חלה התאוששות כלכלית מחמת ריסון מחירי הנפט בשווקים העולמיים וירידתם הריאלית. בלימת האינפלציה בישראל לא האיצה עדיין את הצמיחה הכלכלית, מיגור המיעוטים,

10. התמורות בענפי התעסוקה העיקריים (באחוזים)

הענף	1954	1961	1965	1968	1970	1983	1985
חקלאות, ייעור, דיג	58.2	38.2	37.0	35.6	27.2	10.5	10.5
תעשייה	10.0	15.1	16.6	16.0	16.5	19.7	21.2
בינוי ועבודות ציבוריות	8.5	13.1	21.6	20.6	21.3	22.4	19.4
שירותים ציבוריים וקהילתיים	13.5	3.3	8.0	9.6	12.4	17.6	19.0
(כספים ועסקים)						(3.3)	(3.1)
שירותים אישיים	5.2	9.3				6.7	7.9
% "הפועלים הפשוטים"							
% עובדי החוץ		50.7	51.5	49.8	56.7	54.0	46.6
סי"ה מועסקים (באלפים)	42.2	53.5	61.2	71.1	73.7	143.5	154.8

11. ירידת מספר המועסקים בחקלאות (1954 – 1985)

1985	1983	1970	1961	1954	
10.5	10.5	27.2	38.2	58.2	% המועסקים בחקלאות
16,254	15,068	20,046	20,437	24,560	מספר המועסקים בחקלאות

התמורות משקפות את העלייה הכללית ברמת החיים של הפרט ורווחתו.

להערכתנו, קיים מתאם חיובי גבוה בין שיעורי עובדי החוץ לבין שיעורי "הפועלים הפשוטים" (מיומנים-למחצה) ובין אלה האחרונים לבין העובדים הניידים, הבלתי-קבועים והמועסקים חלקית. נזילות הנתונים בתחומים אלה מקשה על האומדנים. גם שיעור עובדי-החוץ, רובם ככולם כפריים, שהגיע לשיאו בשנת 1970 (56.7%), נראה לנו כצנוע למדי. לפי בדיקותינו בבקעת בית כרם הגיעו אחוזי עובדי החוץ מששת כפרי המיעוטים באותה בקעה לכ-78% בתחילת שנות ה-70. קרוב לוודאי כי לשיעורים גבוהים אלה היה קשר לקרבה לכרמיאל, לעכו ולאזור התעשייה במפרץ חיפה.

לסיכום ניתן לפסוק כי המהפך בחתך התעסוקה של בני המיעוטים בישראל הינו מן התמורות הבולטות והחשובות ביותר במיגזר זה.

סיכום ביניים ותחזית

הערות: הנחה א': עליית 5000 יהודים לשנה בשנות ה-80 ואפס עלייה בשנות ה-90. הנחה ב': עליית 15,000 יהודים לשנה בשנות ה-80, ועליית 5000 לשנה בשנות ה-90.

לתחזית הדמוגרפית של מיעוטי ישראל יש מספר השלכות: בראש ובראשונה, על יחסי הכוחות הבין-עדתיים הפנימיים. מסתבר, כי המגמות העכשוויות תימשכנה, אם כי באופן מתון יותר, היינו: מוסלמי ישראל, שהיוו 70.9% מכלל המיעוטים ב-1949 (עיין בלוח 5) ו-76.9% ב-1985, משקלם עשוי לגדול בהדרגה לכלל 80.2% ב-1990, ל-81.7% בשנת 2000, ול-82.3% בשנת 2005. במקביל יקטן חלקם של הנוצרים בכלל המיעוטים מ-20.8% (ב-1949) ו-13.5% (ב-1985) ל-10.2% בלבד בשנת

מרכיב חיובי, שעניינו בעיקר בכפרי השרון, היינו מיכון, מעבר לגידולי-יצוא, השקאה מתוכמת והיפלטות כוח אדם מהענף; לעומת זאת, האיפיון הכללי מצביע על ריבוי יחסי של עבודת נשים, ילדים וזקנים בענף, וכן על כפילויות ניכרות בסיווג התעסוקתי, כגון שאותו חקלאי עשוי לעבוד גם בשירותים ולהפך. כפל הסיווג מכביד על אמינות הסטטיסטיקה התעסוקתית.

תמורות נוספות בחתך התעסוקתי מראות על הכפלת משקל המועסקים בתעשייה במרוצת 30 שנה. אם הענף כלל כ-10% מכלל המועסקים ב-1954, כ-15%-16% בשנות ה-60, הרי שבשנות ה-80 הראשונות הגיע הענף לכ-20% ואף יותר. ראוי לציין כי "תעשייה" כללה גם חציבה ומלאכה, ורוב המועסקים היו בחזקת עובדי חוץ.

כאותן 30 שנים חלה הכפלה פי 2.5 בענף הבינוי. ענף זה עלה למקום הראשון בחתך התעסוקתי הכולל עוד במחצית שנות ה-60, ושמר על בכורתו ועל יציבותו היחסית עד לשנת 1983. בין השנים 1961-1954 תפס עדיין הענף כ-10% מהסיווג התעסוקתי. בחומש שבין 1965-1970 הגיעו נתונו לכ-20%, וערך זה נותר יציב לאורך שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80. מן הראוי להטעים, כי ענף הבינוי והעבודות הציבוריות היה, רובו ככולו, בתחום עבודות החוץ וכמובן נחלת עובדים ממין זכר. כן יצוין ריבוי "הפועלים הפשוטים", הניידים והבלתי-יציבים דווקא בענף זה. בשנת 1961, למשל, 77% מכלל הבנאים, שהיוו שהיוו אז כ-13% מכלל המועסקים במיגזר המיעוטים, עבדו מחוץ לישובי מגוריהם.

עלייה דראסטית חלה בסיווג התעסוקתי של כל ענפי השירותים למיניהם: מ-12%-13% בפרוס שנות ה-60 עד לכ-30% בשנת 1985. בשנות ה-80 נכללים בנפרד השירותים הכספיים והעסקיים בסדרי גודל של 3%-3.5% מכלל המועסקים.

12. תחזית גידול האוכלוסיה, 1990 – 2005 (באלפים)

2005	2000	1990	
1352.2	1183.6	893.5	ס"ה מיעוטים
113.4	96.6	71.6	מוסלמים
128.6	120.8	104.6	נוצרים
110.2	96.2	72.3	דרוזים
4342.2	4126.8	3740.4	יהודים (הנחה א')
4537.7	4291.3	3845.7	יהודים (הנחה ב')
23.7	22.3	19.3	% המיעוטים מהס"ה (הנחה א')
23.0	21.6	18.9	% המיעוטים מהס"ה (הנחה ב')

במחוז-הצפון כדי מחצית ואף יותר מאומדנם הצפוי ומכלל האוכלוסיה בתחילת המאה ה-21.

ב. יימשך הגידול הדמוגרפי, אם כי בשיעורים מתונים בהרבה. כאמור, הגידול הצפוי בעשרים השנים הבאות (1985-2005) לא יעלה על 45% או פי 1.8 בלבד.

ג. שיעור האוכלוסיה העירונית, לפי כל הקריטריונים השונים, יגדל. הדעיכה הדמוגרפית של הנוצרים תימשך, אם כי בשיעורים מתונים יותר.

ד. כוח העבודה יגדל במספרים מוחלטים, והשתתפות הנשים בכוח העבודה תורגש יותר בעתיד.

ה. חתך התעסוקה ימשיך בהשתנותו ההדרגתית לטובת ענפי השירותים למיניהם ועל חשבון החקלאות, ובמידה מסוימת אף על חשבון התעשייה והמלאכה. השיעורים הגבוהים של עבודות חוץ יימשכו כל עוד לא יחול מהפך במבנה התעסוקתי ביישובים עצמם.

ו. הלחצים על שטחי בנייה למגורים ייחלשו במקצת, אם כי ישארו עדיין בעיתיים בהשוואה למיגזר היהודי. לעומת זאת יגדלו הביקושים לעסקים ולשירותים שונים ביישובי המגורים. צפויה החמרה בנושא המבנים למוסדות חינוך. בהנחה שביישובים גדולים. בני רבבת תושבים, כמחצית האוכלוסיה מסווגת לגילאי 14-0 תיווצר תוספת של כ-400 תלמידים מדי שנה (כ-10 כיתות שהן בייס שלם במיגזר היהודי). הפערים הבין-עדתיים ייטשטשו כמעט כליל.

ז. מגמת השתוות רמת-השכר במיגזר השכירים העירוניים (ערבים ויהודים) תושלם ותאוזן.

ח. תמשך ותעלה רמת הצריכה של מוצרים בני-קיימא במיגזר המיעוטים.

ט. אומדן המיעוטים לשנת 2000, המצביע על 21%-22% מכלל האוכלוסיה בישראל, מרמז גם על הפוטנציאל האלקטורלי, הניתן בשיטת הבחירות הנוכחית.

2000 ואפילו ל-9.5% בשנת 2005, כאשר הדרוזים והאחרים מתקרבים אליהם בהדרגה (8.2% בתחזית ל-2055). הרבה יותר מסוככת היא בעיית האומדן העתידי של היהודים מחמת אי הוודאות בתחום העלייה. יש לקבל איפוא את שתי ההנחות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בהסתייגות ניכרת (עייני בלוח 12 ובהערותיו). עם קום המדינה ב-1949 היוו המיעוטים 13.6% מכלל האוכלוסיה. ב-1985 הגיע משקלם ל-17.3%. בהתאם לתחזית, על שתי הנחותיה, יהוו בני המיעוטים (ר' לוח 12) 18.9%-19.3 בשנת 1990, 21.6%-22.3 בשנת 2000 ו-23.7%-23.9 בשנת 2005. הגידול הצפוי של מיעוטי ישראל ב-20 השנים הקרובות (1985-2005) נאמד רק ב-44.6% או פי 1.8, היינו פחות באופן ניכר משיעורי הגידול ב-20 השנים האחרונות (1956-1985), שהגיעו לפי 2.5 (או תוספת של 150%).

ב-1985 נאמדו ערביי ישי"ע ב-1,303,300 נפש (מזה 793,400 ביו"ש). הגידול השנתי הממוצע של ערביי יו"ש (1967-1985) הסתכם ב-1.9%, לעומת ערביי חבל עזה - 2.2% לשנה באותו פרק זמן. אם נצרף את ערביי ישי"ע למיעוטי ישראל בשנת 1985, נקבל למעלה מ-2 מיליון נפש. בהנחה מסויגת שמקדמי הגידול הדמוגרפי של ערביי ישי"ע אינם שונים מהותית מאלה של מיעוטי ישראל, הרי שאומדן ערביי ישי"ע לשנת 2000 יעמוד על כ-1,806,000 נפש. נתון זה, בצירוף אומדן מיעוטי ישראל לאותה שנה, יסתכם בקרוב ל-3 מיליון נפש (2,989,600). אם תתאמת תחזית זו ואם יתאמתו גם שתי ההנחות המוקדמות לגבי התחזית ליהודי א"י, הרי שבשנת 2000 יהיו כלל ערביי ארץ ישראל המערבית כשני שלישים מכלל האוכלוסיה היהודית או 41%-42% מכלל אוכלוסי ארץ ישראל המערבית. מובן, שכל התחזיות יכולות להתמוטט עקב כניסת משתנים בלתי-צפויים, כגון עליית פתע יהודית או נטישה ערבית מסיבית. אם נחזור לבעיות מיעוטי ישראל גרידא ולמשמעויות הדמוגרפיות החזויות, הרי שניתן להצביע כבר עתה על תמורות צפויות בשנת 2000 ולאחריה:

א. קרוב לוודאי כי מיעוטי ישראל ימשיכו להתרכז

לכל התמורות החזויות, אלה ואחרות, יהא צורך ליתן את הדעת ולקדמן בעוד מועד ■